

Comentaris a «Per què, la guerra?», de Sigmund Freud

Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXXIX/1

Neri Daurella¹
Barcelona

Ja sabem que l'any 1931 l'Institut de Cooperació Intel·lectual de la Societat de Nacions va afavorir la publicació d'una sèrie de cartes obertes en què intel·lectuals destacats intercanviarien idees sobre qüestions d'interès general, la més important de les quals era l'amenaça de guerra. I que Albert Einstein va ser comissionat per encetar una correspondència oberta amb el títol de «Per què, la guerra?». En aquest context es va adreçar a Sigmund Freud el 30 de juliol de 1932, exposant les limitacions del seu pensament a l'hora d'abordar un tema tan complex, amb les paraules següents:

Per a mi, que soc un ésser lliure de prejudicis nacionals, només hi ha una manera senzilla d'abordar l'aspecte superficial (és a dir, administratiu) del problema: l'establiment, per consentiment

Article rebut el 2-6-2022. Acceptat el 5-6-2022.

1. Psicòloga clínica. Psicoanalista. Membre de la SEP (IPA) i de IARRP-E.
E-mail: neri_dau@hotmail.com

internacional, d'un òrgan legislatiu i judicial per resoldre els conflictes que sorgeixin entre les nacions... El camí que condueix cap a la seguretat internacional imposa als estats l'abandonament incondicional d'una part de la seva llibertat d'acció o, dit d'una altra manera, de la seva sobirania. I no hi ha cap altre camí que condueixi a la seguretat.

Però reconeixia que un problema tan complex requeria un abordatge interdisciplinari, i per això s'adreçava a Freud en tant que expert en «instints humans».

L'home porta en si mateix una necessitat d'odi i de destrucció. En temps normals aquesta disposició existeix en estat latent; només es manifesta en circumstàncies extraordinàries. Però també es pot despertar amb certa facilitat i degenerar en psicosis col·lectiva... Aquest és l'enigma que només el coneixedor dels instints humans pot resoldre... Hi ha algun camí per alliberar els homes de la fatalitat de la guerra? En això s'inclouen problemes que només el psicòleg pot il·luminar.

Freud va trigar un mes a preparar la seva resposta, i quan ho va fer, al setembre, va manifestar que es sorprenia i s'espantava de la seva incompetència, perquè li semblava una feina pràctica que corresponia als polítics. Aquesta declaració d'incompetència enllaça amb el final de «El malestar en la cultura» (1930), que havia sigut un best-seller i s'havia reeditat el 1931. Allà deia:

Segons el meu parer, el destí de l'espècie humana es decidirà per la circumstància de si —i fins a quin punt— el desenvolupament cultural aconseguirà fer front a les pertorbacions de la vida col·lectiva emanades de l'instint d'agressió i d'autodestrucció. (...) Els nostres contemporanis han arribat a tal extrem en el domini de les forces elementals que amb la seva ajuda els seria fàcil exterminar-se mútuament fins a l'últim home. Bé que ho saben, i d'ací bona part de la seva present agitació, de la seva infelicitat i la seva angoixa. Només ens queda esperar que l'altra de les dues «potències celestials», l'etern Eros, desplegui les seves forces per vèncer en la lluita contra el seu no menys immortal adversari.

I a la reedició de 1931, hi afegia aquesta darrera pregunta:

Però, qui podria preveure el desenllaç final?

Probablement estava sentint l'amenaça que suposava la victòria electoral dels nazis el 14 de setembre de 1930, quan el partit nazi es va col·locar com el segon partit d'Alemanya, superant el partit socialdemòcrata i els comunistes. Göring, Goebbels i Himmler varen entrar al Reichstag. I al país, enfonsat per la crisi econòmica, hi havia més de quatre milions d'aturats.

De totes maneres, Freud s'anima a respondre a la demanda que li fa Einstein, no en tant que físic sinó com a persona interessada en el destí comú de la humanitat, quan li pregunta per la relació entre el Dret i la Força. Freud proposa substituir la paraula *Força* pel terme més rotund de *Violència*, i assenyala que, encara que avui Dret i Violència ens sonin com a termes antagònics, és clar que el primer va néixer del segon: en els pobles primitius domina el més fort, fins que es descobreix la via de la reunió de moltes febleses per contestar el domini del més fort. *L'union fait la force*, diuen en francès, la llengua associada a la revolució de 1879. I el poder dels units es constitueix en Dret. I el Dret es constitueix en la Força de la comunitat.

La seqüència és teòricament clara, però a la pràctica es complica, pel fet que la comunitat està formada per elements de força diferent, i el dret de la comunitat tendeix a ser l'expressió de la desigual distribució de poder entre els seus membres. Històricament són més les ocasions en què les redistribucions de poder (dins d'una comunitat o entre diferents comunitats) s'han portat a terme per la via bèl·lica que no pas per la via de l'adaptació progressiva a la realitat canviant.

Einstein manifesta la seva sorpresa pel fet que sigui tan fàcil abrandar els homes per a la guerra. A això respon Freud amb el seu postulat dels dos tipus de pulsions bàsiques en l'home: les que tendeixen a conservar i a unir, i les que tendeixen a destruir i a matar, transfiguració teòrica de la ben coneguda oposició entre amor i odi. O entre atracció i repulsió.

Freud considera inútil qualsevol intent d'eliminar les tendències agressives de l'home, i qualifica d'utopia l'esperança bolxevic que arribin a desaparèixer si s'assegura la satisfacció de les necessitats materials i s'instaura la igualtat entre els membres de la comunitat. Però sí que considera útil intentar desviar-les prou lluny de manera que no hagin de trobar la seva expressió en la guerra.

Compara el procés d'evolució cultural amb el de la domesticació de certes espècies animals, en la mesura que comporta una progressiva desviació de les finalitats pulsionals i una restricció de la vida impulsiva.

Les nostres exigències ideals ètiques i estètiques converteixen en repugnants per a nosaltres sensacions que eren plaents als nostres remots avantpassats. Però el reforçament de l'intel·lecte, que comença a dominar la vida pulsional i la creixent interiorització de les tendències agressives, no és un estadi que s'assoleixi definitivament sense possibilitat de retorn.

Una de les aportacions més interessants de Freud és precisament la seva demostració, mitjançant el mètode psicoanalític, de com en la nostra evolució psicològica els estats més primitius persisteixen al costat dels posteriors que han sorgit dels primers, i aquesta coexistència, generalment inconscient, explica tants moments de regressió o involució que altrament resultarien sorprenents. O sigui que val més ser-ne conscients i no aferrar-nos a la il·lusió

de sentir-nos definitivament «civilitzats» i després anar escandalitzant-nos un dia sí i un altre també del que som capaços de fer.

Des d'una posició realista, no ingènua, ¿podem pensar en algun mitjà indirecte per desactivar en la mesura del possible la nostra disposició a la guerra? Freud respon a la pregunta d'Einstein amb dos suggeriments:

1. Afavorint l'establiment de vincles afectius entre les persones. Tot allò que estableix un lligam emocional entre els homes ha d'actuar contra la guerra. Aquests vincles poden ser de dues classes: de l'ordre de l'amor, encara que sense finalitat sexual, i de l'ordre de les identifications, que promouen les afinitats entre els homes, que subratllen allò que tenim en comú més que allò que marca les diferències entre els éssers humans.
2. Impulsant l'evolució cultural des del sistema educatiu, convertint-lo en una estructura que afavoreixi el pensament independent, la resistència a la intimidació i la lluita per la veritat.

El primer dels dos suggeriments em sembla summament interessant, d'una banda, perquè va més enllà de la visió d'un Freud cognoscitiu, del «fer conscient allò que és inconscient» com a panacea, supera la vella fal·làcia racionalista de «saber és poder» i connecta amb aquell lema juvenil de «fes l'amor i no la guerra», que ens recorda el paper central d'Eros, més que de la raó o el coneixement, en la lluita contra allò tanàtic en tots nosaltres. I d'altra banda, la recomanació d'afavorir la identificació amb allò humà més bàsic i comú ens adverteix contra la insistència en els fets diferencials com a pol aglutinador, sempre a costa de prendre distàncies respecte als que «no són el mateix» i de fomentar el narcisisme de les petites diferències.

Pel que fa al segon suggeriment, en la mesura que es refereix al foment de la recerca de la veritat i del pensament independent, enllaça amb la lluita sistemàtica contra l'autoengany, tal com pretén la psicoanàlisi. I és que ignorar la força de la destructivitat en tots nosaltres, individus i col·lectivitats humanes, pot ser comprensible com a recurs tranquil·litzador, però, en realitat, és una actitud greument paralizzadora, basada en la il·lusió que, fem el que fem, la nostra supervivència, o la supervivència de la humanitat, està garantida.

Si no estava garantida en temps de Freud, molt menys ho està actualment, i en aquest sentit, considero molt oportú que la *Revista Catalana de Psicoanàlisi* hagi decidit tornar a publicar aquest text tan actual malgrat que va ser escrit fa noranta anys.